

8ο - Οι αρχαίοι μου τόποι, οι μύθοι και η «πραγματικότητα»

Πίσω στον τόπο μου και πάλι - Η δική μας Βεργίνα

Υπάρχει κοντά στο χωριό μας μια περιοχή, κάπου δυο χιλιόμετρα από το Μοναστήρι, που την αποκαλούμε Βεργίνα. Δεν έχει σχέση με τη Βεργίνα της Μακεδονίας, πάντως αυτή είναι η δική μας Βεργίνα. Εκεί υπήρχε ένας μεγάλος αριθμός αρχαίων τάφων, όπου πηγαίναμε και σκάβαμε και βλέπαμε τα κόκαλα νεκρών ανθρώπων. Μας έκανε εντύπωση το μέγεθος αυτών των σκελετών. Το ύψος των ανθρώπων εκείνων θα πρέπει να ήταν γύρω στα δυο μέτρα. Οι κνήμες τους ήταν περίπου μιάμιση φορά πιο μεγάλες από εκείνες ενός συνηθισμένου ψηλού ανθρώπου. Οι χωριανοί, μη γνωρίζοντας την αξία τους, τα έβρισκαν στα χωράφια, τα πετούσαν πιο πέρα και συνέχιζαν το όργωμα. Τα παλιά τα χρόνια όλο και κάποιο αρχαίο αντικείμενο ανακάλυπταν, κάποιο νόμισμα, κάποιον αμφορέα, ένα χρυσό ξίφος, αλλά κανείς δεν ξέρει ποια ήταν η τύχη τους.

Στο προαύλιο του Μοναστηριού, εκεί που ήταν το γουδί με το μεγάλο σιδερένιο γουδοχέρι, ήταν ακουμπισμένη και μια πολύ βαριά σιδερένια σφαίρα, διαμέτρου 30 περίπου εκατοστών. Υπήρχαν πολλοί μύθοι για τη σιδερένια αυτή σφαίρα. Άλλοι λέγανε πως έπεσε από τον ουρανό δίπλα στο Μοναστήρι, όπου υπήρχε μια μεγάλη οπή που δημιουργήθηκε με το πέσιμό της. Άλλοι

πάλι, λέγανε ότι παλαιότερα οι άνδρες που έμεναν εκεί κοντά, στην περιοχή της Βεργίνας, ήταν πολύ πιο χειροδύναμοι και έκαναν αθλήματα με αυτή. Όπως και να είχε το πράγμα, αυτή η σιδερένια σφαίρα δημιουργούσε σε μικρούς και μεγάλους πολλά ερωτηματικά, προπάντων επειδή τη συνδέαμε με την περιοχή της Βεργίνας.

Τη Βεργίνα την περιγράφει και ο Αντώνης Τασίκας στο βιβλίο του «Οι Ίωνες» (1988). Ο Αντώνης, αστυνομικός στο επάγγελμα, αλλά με μια μεγάλη αγάπη για τον τόπο του, την Οξύνεια και τη

γύρω περιοχή, ένα άτομο που του αρέσει να ερευνά από μόνος του. Ένας ερασιτέχνης μελετητής της Ιστορίας, που αναζητά πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές σαν αρχαιολόγος και ταξιδεύει στο παρελθόν, από την ομηρική εποχή μέχρι σήμερα, με τον δικό του τρόπο. Δηλώνει «Ίωνας» και αισθάνεται υπερηφάνεια γι' αυτό.

Αυτό που δεν έκαναν οι υπεύθυνοι φορείς, το έκανε ο Αντώνης. Με τα λίγα χρήματα που διέθετε, αγόραζε βιβλία ιστορίας. Όταν έπαιρνε άδεια από την υπηρεσία του, δεν πήγαινε στη θάλασσα για να δροσίζεται, αλλά ψηνόταν στην Ακαδημία Αθηνών και μάζευε πληροφορίες για την περιοχή του και μετά όλα αυτά τα συνέθετε, χωρίς επιστημονικές θεωρίες και αρχές, αλλά βασισμένος μόνο στο ένστικτο, στη διαίσθηση και το ενδιαφέρον του για την Ιστορία του τόπου του.

Έτρεχε στα γύρω χωριά ο Αντώνης και έκανε παρέα με τους γεροντότερους κι έγραφε στο μυαλό και στο χαρτί μαρτυρίες που χάνονται έτσι τζάμπα και βερεσέ, γιατί η πατρίδα κοιμάται. Κερνούσε τσίπουρο τους γέρους και τους μεράκλωνε και έλεγαν τραγούδια και ποιήματα, τα οποία και κατέγραφε. Του Αντώνη ο Θεός του έδωσε και μελωδική φωνή και δος του τραγουδούσε και μεράκλωνε περισσότερο τους γέρους. Αλλά οι γριές δεν έρχονταν στο μαγαζί κι έτσι ο Αντώνης πήγαινε και τις συναντούσε στο σπίτι τους και του απάγγελαν στιχάκια λαϊκής ποίησης, που επίσης κατέγραφε.

Για την περιοχή της Βεργίνας, κοντά στο δικό μου χωριό, λέει ο Αντώνης:

«Από τον χάρτη του Πτολεμαίου, σε μια ξυλογραφία του Ουλμ του 1486, η περιοχή Βεργίνα φαίνεται να συμπίπτει με τη βόρεια ορεινή Εστιώτιδα. (Το όνομα Εστιώτιδα προέρχεται από το ότι, σύμφωνα με τον μύθο, η περιοχή αυτή δόθηκε από τον Δία στη θεά Εστία). Στη βόρεια Εστιώτιδα ανήκε και η πολιτεία της Οξύνειας (σημερινή Μερίτσα), που εκτείνεται στους ανατολικούς πρόποδες του Ποίου Όρους και κοντά στον ποταμό Ίωνα – στη σημερινή Μύκανη – ».

Και συνεχίζει ο Αντώνης:

«Σε έναν άλλον, λεπτομερέστερο χάρτη του Τζόνσον, της εποχής του 1600 μ.χ. περίπου, σημειώνεται στη θέση της περιοχής

Εστιώτιδας η ύπαρξη της Αρχαίας Βουδείας, που ιδρύθηκε προς τιμήν της θεάς Αθηνάς, η οποία έμαθε τους ανθρώπους να καλλιεργούν τη γη. Ο ποταμός που ξεκινά από την περιοχή αυτή λέγεται Βούδειος και καταλήγει στον Ίωνα ποταμό. Αυτή η περιοχή σήμερα ονομάζεται Βεργίνα.» (Τασίκας, 1988).

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η προσπάθεια του Αντώνη, να συνδέσει την ταυτότητα των σύγχρονων τόπων με τους τόπους της αρχαίας Ελλάδας, είχε αξιόλογα αποτελέσματα.

Από μικρά παιδιά ζούσαμε στο χωριό μας την αρχαιότητα ως μακάβρια παρουσία και ως θρύλο. Ζυμωθήκαμε με αυτή και ήταν σαν να θεωρούσαμε αυτονόητο ότι τα σπλάχνα τούτης της μυστήριας γης ήταν φυσικό να ξεβράζουν αρχαία αντικείμενα. Η ενοχή που προκαλούσε αυτό σε μερικούς και η μυστικοπάθεια στις ψιθυριστές τους ιστορίες, γινόταν με περίεργο τρόπο αισθητή σε μας τα παιδιά και μας γέμιζαν με ανατριχιαστική περιέργεια.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα, που ανακαλύφθηκαν κατά καιρούς από τους χωρικούς της περιοχής, ανήκουν από την παλαιολιθική, μέχρι και την εποχή του Φιλίππου και του Μ. Αλεξάνδρου. Φαίνεται πως στη Βεργίνα υπήρξε διϊστορικά ακμαίος πολιτισμός. Εργαλεία, αντικείμενα από χρυσό, νομίσματα με τη μορφή του Φιλίππου, αγγεία με μυθολογικές αναπαραστάσεις και διάφορα άλλα ευρήματα είχαν βρεθεί εκεί.

Αμφορέας: Στη μια πλευρά υπάρχει ναΐ-σκος με την επιγραφή «Αρτέμιδος ναός». Ακολουθούν δυο γυναικείες μορφές, η μία εκ των οποίων είναι η Άρτεμις, σύμφωνα με την επιγραφή και έντεκα ακόμα γυναικείες μορφές, πιθανότατα οι νιοβίδες.

Έτσι οι χωρικοί, με αφορμή τα ευρήματα που έβρισκαν όταν όργωναν τα χωράφια τους, έπλαθαν μύθους με το δέος που προκαλούν τα απομεινάρια των χαμένων στο παρελθόν προγόνων. Το 1969 παραδόθηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο ένας σπάνιος αμφορέας με ανάγλυφες τις παραδόσεις του μύθου της Αρτέμιδος και των Νιοβιδών ή της Άλωσης της Τροίας, κατασκευασμένος

από μέλανα πηλό.

Τα ίχνη της ιστορικής αυτής δραστηριότητας και ακμής μάς οδηγούν στη σκέψη, ότι ίσως δεν είναι τυχαίο που στη γύρω περιοχή υπάρχει και το Μοναστήρι μας, που λέγεται ότι χτίστηκε το 1004 μ.χ.

Βούδειος ποταμός δεν υπάρχει πια εκεί κοντά, αλλά ένας μικρός ξεροπόταμος, που φέρνει λίγο νερό την περίοδο μόνο του χειμώνα, ένα ένδοξο ποτάμι, που επί χιλιετίες τάζε με ψάρια τους γύρω κατοίκους. Τα λιγοστά νερά του, που τώρα μοιάζουν με δάκρυα για τη χαμένη του δόξα, κυλάει δίπλα σε έναν λόφο, που θυμίζει τεράστιο τύμβο, για τον οποίον οι χωριανοί είχαν να λένε πολλές θαυμαστές ιστορίες, αφού τα παλαιότερα χρόνια έβριθε αρχαιοτήτων. Στην κορυφή αυτού του λόφου υπάρχει ένας τεράστιος ογκόλιθος από πυρόλιθο, σε σχήμα σφαίρας, που η παράδοση λέει ότι «έχει πέσει από τον ουρανό». Μέσα σε αυτό τον λόφο, λένε οι παραδόσεις, υπάρχει ένα εκκλησάκι. Λένε ακόμη πως όταν έπεσε η Πόλη, εκείνη την ώρα λειτουργούσε ένας ιερέας και αυτόματα η εκκλησία βυθίστηκε βαθειά στο χώμα μαζί με τους εκκλησιαζομένους, γι' αυτό και τις Κυριακές και τις γιορτές «μυρίζει συνεχώς θυμίαμα».

Από αυτούς που απομυθοποιούν ορισμένες παραδόσεις, υποστηρίζεται πως ίσως και να υπήρχε κάποτε εκεί ένα εκκλησάκι, ξωκλήσι ίσως του Μοναστηριού μας. Εξάλλου, πάνω από τις αρχαιότητες συνηθιζόταν να χτίζονται εκκλησίες. Κανείς δεν ξέρει τι μπορεί να υπάρχει κάτω από αυτόν τον περίεργο λόφο, που η μορφολογία του εδάφους του σου δίνει την εντύπωση ότι δεν είναι φυσικός, αλλά τεχνητός λόφος. Κανείς δεν θα μάθει τα μυστικά του, όσο τουλάχιστον οι επίσημοι αρχαιολογικοί φορείς δεν δίνουν καμία σημασία.

Οι ιστορίες παλιών χωρικών λένε πως στην κορυφή αυτού του λόφου, όπου κείται ακόμη ο τεράστιος πέτρινος ογκόλιθος, υπήρχε μια τρύπα από όπου έβγαινε μυρωδιά θυμιάματος. Οι τσοπάνοι της περιοχής έπαιζαν με τη φλογέρα τους κοντά στην τρύπα και ακούγονταν αντίλαλοι. Για να λύσουν την περιέργειά τους μερικοί βοσκοί, άρχισαν να σκάβουν και ανακάλυπταν κεραμικά που έμοιαζαν με κεραμίδια από τρούλο εκκλησίας. Αλλά η παράδοση λέει πως, κάθε φορά που άρχιζαν να σκάβουν, έπιανε

αμέσως καταρρακτώδης βροχή, οπότε οι τσοπάνοι αναγκάζονταν να φύγουν. Όταν επέστρεψαν πρόσεξαν πως στην κορυφή του λόφου υπήρχε αυτός ο πυρόλιθος. Έτσι διέρρευσε η ιδέα ότι όποιος τολμούσε να σκάψει για να ανακαλύψει το εκκλησάκι, θα αντιμετώπιζε και την πρόκληση καταρρακτώδους βροχής! Μερικοί μάλιστα, που μαθεύτηκε ότι επιχείρησαν να σκάψουν, έτυχε να πεθάνουν σε λίγες μέρες και αυτό επέτεινε την πίστη σε τέτοιου είδους θρύλους. Δεν είναι εξ άλλου δύσκολο οι άνθρωποι να δώσουν τη δική τους ερμηνεία σε κάτι τέτοιες συμπτώσεις!

Ήταν το 1986, μετά την ανακάλυψη του τάφου του Φιλίππου από τον Ανδρόνικο στη θέση Βεργίνα της Μακεδονίας, όταν τηλεφωνήθηκα με τον Ανδρόνικο και του εξιστόρησα όλη την παράδοση για το υποτιθέμενο παρεκκλήσι και για τα αρχαία που είχαν βρεθεί, καθώς και για την επωνυμία της τοποθεσίας. Θα πρέπει να πω ότι, μέχρι το 1986, η Βεργίνα δεν είχε χαρτογραφηθεί από την αρχαιολογική υπηρεσία, ενώ εδώ και πολλά χρόνια οι αρχαιοκάπηλοι την ήξεραν και τη ληηλατούσαν κατ' εξακολούθηση. Κάθε φορά που επισκεπτόμουν τον χώρο, έβρισκα πάντα τα ίχνη παράνομων ανασκαφών. Ο κ. Ανδρόνικος λόγω της αρρώστιας του, είπε ότι δεν μπορούσε να έρθει και με σύστησε στον έφορο της αρχαιολογικής υπηρεσίας της Λάρισας, όπου υπάγεται η περιοχή.

Έτσι το Μάιο του 1986, δώσαμε ραντεβού στα Τρίκαλα για να οδηγήσω τους ειδικούς αρχαιολόγους στη Βεργίνα. Η μέρα ήταν ανοιξιάτικη με ήλιο, που εναλλασσόταν με περιοδικές βροχές. Πάντως όταν βρεθήκαμε κοντά στη Βεργίνα, ο ουρανός ήταν πεντακάθαρος. Εξιστόρησα στους αρχαιολόγους τις παραδόσεις του παρεκκλησιού. Στη διαδρομή προς στις παρειές του λόφου οι αρχαιολόγοι έβλεπαν στο έδαφος μικρά νεολιθικά και παλαιολιθικά εργαλεία και αντικείμενα, που το δικό μου μάτι δεν θα αντιλαμβανόταν εύκολα. Φτάνοντας όμως κοντά στον λόφο και ανηφορίζοντας, έπιασε μια καταρρακτώδης βροχή, που συνοδευόταν από αστραπές και βροντές και αναγκαστήκαμε να φύγουμε, καθώς ήμασταν εκτεθειμένοι στο ύψωμα.

Όταν απομακρυνθήκαμε λίγο, μετά από μια διαδρομή περίπου 500 μέτρων, ο ουρανός έγινε πάλι πεντακάθαρος. Αποφασίσαμε να ξαναγυρίσουμε, αλλά πάλι μόλις φτάσαμε στις παρυφές του

λόφου, άρχισε μια νέα βροχή μεγαλύτερης έντασης από την προηγούμενη. Μας έπιασε όλους ένα ανεξήγητο δέος και αλληλοκοιταχθήκαμε χαμογελώντας, σαν να διαβάζαμε τη σκέψη που μας γεννήθηκε προς στιγμή, αλλά ντρεπόμασταν να την εξωτερικεύσουμε. Ότι δηλαδή, ο θρύλος που συνδέεται με την περιοχή των αρχαιοτήτων άσκησε μια επιρροή πάνω μας, χωρίς καν να τους πιστεύουμε!

Στα πεντακόσια μέτρα πιο κάτω, ο ουρανός ήταν πάλι ολογάλανος. Μια ηρεμία κυριάρχησε στη γύρω φύση και το ανάλαφρο ανοιξιάτικο αεράκι μας έφερνε το γουργούρισμα του μικρού ρυακιού που περνούσε δίπλα από το «καταπλακωμένο παρεκκλήσι». Εμείς δρασκελούσαμε τα ρυάκια ανάμεσα στα αιωνόβια δέντρα, με τα λουλούδια να ξεθυμαίνουν το άρωμά τους, ευγνωμονώντας τη βροχή για τη ζωή που τους παρέχει. Επιστρέφοντας πίσω, αγναντέψαμε για τελευταία φορά τον λόφο, ενώ στο πλάι μας, ανάμεσα στα βουνά και τα λαγκάδια, ξεπρόβαλε το Μοναστήρι του χωριού μας, πάνω σε μια χρυσαφένια ανταύγεια του ήλιου, που έγερνε προς τη δύση.

Φτάνοντας στο χωριό, αρχίσαμε να συζητάμε την εμπειρία μας και, μεταξύ σοβαρού και αστείου, κάποιοι από μας διερωτήθηκαν αν αυτό το γεγονός ήτανε άραγε μόνο σύμπτωση; Μα τέτοια σύμπτωση; Γιατί κανένας μας δεν ήθελε να επιχειρήσουμε για τρίτη φορά να βρεθούμε στον λόφο; Δεν θέλαμε να διαψεύσουμε τον μύθο άραγε; Ποια είναι τα όρια μεταξύ γνώσης και μύθου; Η εμπειρία αυτή μας έδειξε πόση επίδραση έχουν πάνω μας οι ιστορίες των θρύλων, όταν μάλιστα οι υπάλληλοι του κράτους θέλουν να βρουν αφορμή για να εγκαταλείψουν την προσπάθεια! Εκείνο που μου έχει μείνει πάντως από αυτή την προσπάθεια, είναι το βάρος που ακόμη έχω στη συνείδησή μου που η απόπειρα ανασκαφής έμεινε στη μέση και ποτέ άλλοτε δεν ενδιαφέρθηκε η αρχαιολογική εταιρεία να ψάξει και να δει τι συμβαίνει με τις αρχαιότητες σε αυτόν τον τόπο, πριν εξαφανιστούν όλα τα ίχνη και οι αναμνήσεις τους μαζί...

Η αίσθηση του χρόνου

Ο μύθος με το παραχωμένο εκκλησιάκι μου άρεσε πολύ και τον πίστευα όταν ήμουν παιδί. Συνήθιζα να ξαπλώνω στον λόφο και η σκέψη μου ήταν μέσα στο εκκλησιάκι, σε αυτούς που δεν ζουν στη διάσταση του χρόνου. «Εγώ, κάθε μέρα μεγαλώνω με τον χρόνο, αλλά αυτοί εκεί μέσα δεν γερνούν, αφού ο χρόνος σταμάτησε να τρέχει. Πώς γίνεται αυτό;», έλεγα μέσα μου, λαμβάνοντας ως δεδομένο το σενάριο του θρύλου που δημιούργησε η φαντασία των χωρικών. Ακόμη και αλήθεια να μην ήταν, οι ιστορίες σε έκαναν να νιώθεις ένα δέος για το χθες που παραμένει ζωντανό μέσα στο σήμερα. Άρχισα να προβληματίζομαι με την έννοια του χρόνου και να διακρίνω τις πολλές του οπτικές, μια από τις οποίες φανερωνόταν στα όνειρα.

Σχετικά με τον χρόνο είχα προβληματιστεί και μια άλλη φορά, όταν μικρός είδα ένα όνειρο, μια βραδιά που είχα γυρίσει από τη Βεργίνα. Έβλεπα ένα αεροπλάνο να προσπαθεί ώρες ολόκληρες να μην πέσει. Περνούσε κοντά από το έδαφος και ξανά πάλι έπαιρνε ύψος. Περνούσε πάνω από το κεφάλι μου και εγώ κρυβόμουνά μέσα στα κοτέτσια μη με δει και πέσει πάνω μου. Και αυτό, σύμφωνα με τη δική μου αίσθηση του χρόνου, συνεχιζόταν επί ώρες. Σε μια στιγμή, το αεροπλάνο έπεσε στο έδαφος κάνοντας έναν εκκωφαντικό θόρυβο. Ξυπνήσαμε έντρομοι εγώ και η μάνα μου. Και τότε κατάλαβα πως ο θόρυβος προήλθε από ένα πιάτο, που το έριξε η γάτα από το τραπέζι μέσα σε δέκατα του δευτερολέπτου. Όλη αυτή η μεγάλη χρονική διάρκεια του ονείρου, δεν ήταν παρά η στιγμή που έπεφτε το πιάτο! Το παράδοξο λύθηκε για μένα. Αυτοί μέσα στο εκκλησιάκι, μέχρι που να πάρουμε πάλι την Πόλη, θα ζουν για μια στιγμή, όπως στο όνειρο.

Όταν ήμουν μικρός, με είχε προβληματίσει η σύγχυση που είχα με το θέμα του χρόνου, μέχρι που αργότερα συνειδητοποίησα τις διάφορες διαστάσεις του, τόσο με την έννοια του ψυχολογικού χρόνου, όσο και με την έννοια της φυσικής και της θεωρίας του Αϊνστάιν.

Στη συνείδησή μας, ο χρόνος μπορεί να τρέχει με μια εντελώς εξωπραγματική ταχύτητα. Για τους χωρικούς, η ζωή αυτών που παρέμεναν στο εκκλησιάσμα κάτω από τη γη, δεν τρέχει πια στη

διάσταση του χρόνου με την ταχύτητα του φωτός, όπως εμείς, αλλά έχει επιβραδυνθεί μέχρι «να πάρουμε την Πόλη». Πρόκειται για έναν μύθο, που φαίνεται ότι εκφράζει έναν συλλογικό ευσεβή πόθο (την επανένωση με τον ομφάλιο λώρο, την αλλοτινή Πόλη του Βυζαντίου). Ο μύθος αυτός σήμερα ηχεί αστείος, δεν παύει όμως να φανερώνει μια ανικανοποίητη ανάγκη συνέχειας με ένα θολό από την αγραμματοσύνη παρελθόν, που κόπηκε βίαια και δεν μπόρεσαν εύκολα να το χωνέψουν οι Ρωμιοί όλων των περιοχών. Γι' αυτό και έπλασαν παρόμοιους μύθους σε διάφορα μέρη της χώρας, χωρίς καν να έχουν επικοινωνήσει μεταξύ τους.

Μπορεί οι λαϊκοί μύθοι και θρύλοι να είναι αποκυήματα της φαντασίας, μπορεί να αλλοιώνουν τα γεγονότα με βάση τις φαντασιώσεις των δημιουργών τους - πολλές φορές μάλιστα με έναν εξαιρετικά ποιητικό τρόπο - όμως σχεδόν πάντοτε περικλείουν την ύπαρξη πραγμάτων με ιστορικό ενδιαφέρον, η οποία έχει ξεφτίσει ή καλυφθεί από τις διάφορες μεταβολές και τις φθορές του χρόνου. Οι μύθοι δεν είναι η ιστορική αλήθεια των γεγονότων, μέσα σε αυτούς όμως μπορεί να κρύβεται κάποια άλλη, καμουφλαρισμένη και συμβολισμένη αλήθεια, όπως φάνηκε και με τις ανακαλύψεις πολλών αρχαίων τόπων, που αναφέρονταν στα ομηρικά έπη, τα οποία πολλοί τους θεωρούσαν ανύπαρκτα αποκυήματα φαντασίας. Οι λαϊκοί θρύλοι ιστορικού περιεχομένου, έχουν τη δική τους γλώσσα. Έχουν να μας πουν κάτι, αν όχι για την ιστορική πραγματικότητα, τουλάχιστον, για τους ίδιους τους δημιουργούς τους και για το φαινόμενο της συλλογικής μνήμης.

Όταν πήγα στο Γυμνάσιο της Καλαμπάκας, μου συνέβη ένα αναπάντεχα ευχάριστο γεγονός με μια επιτυχία στο μάθημα της Έκθεσης, αν λάβει κανείς υπόψη ότι στις Εκθέσεις ήμουν πάτος. Πόσο να με βοηθούσαν οι γλωσσικές εμπειρίες από το ψαλτήρι; Στα πρώτα έντεκα - και κατ' εξοχήν διαμορφώσιμα - χρόνια της ζωής μου, η γλώσσα στο χωριό μας ήταν φτωχή, ιδιάζουσα, ανεπεξέργαστη, βασισμένη μόνο στην προφορική παράδοση, διαφορετική από εκείνη των σχολικών βιβλίων, που ούτως ή άλλως ήταν ανύπαρκτα στο μονοθέσιο σχολείο μας. Οι εκφραστικές μας ανάγκες ελάχιστες. Οι αναλύσεις και η λεκτική σαφήνεια των νοημάτων άγνωστες σε μας. Ένωθα πως στο

σχολείο γινόταν λόγος για εμπειρίες άσχετες με τις δικές μου, έξω από μένα. Η βούλησή μου για να πω πράγματα ήταν ισχυρή, πνιγόταν όμως από μια ανεξήγητη για μένα αδυναμία. Η πίστη στον εαυτό μου μεγάλη. Ένιωθα όμως ότι μου έλλειπαν βασικά εφόδια για τη σχολική επιτυχία στα γλωσσικά μαθήματα, οι εμπειρίες δηλαδή εκείνες, που συνήθως καθρεφτίζονται αυθόρμητα στη σκέψη και στη γλώσσα. Τότε δεν ήμουν βέβαια σε θέση να ερμηνεύσω το φαινόμενο αυτό με όρους κοινωνιολογικούς, το μόνο όμως που θυμάμαι είναι ότι δεν μπορούσα να καταλάβω γιατί ήταν τόσο άκαρπες οι προσπάθειές μου στον ελεύθερο γραπτό λόγο και το αίσθημα της άδικης μεταίωσης ήταν μέσα μου πολύ ισχυρό.

Κάθε βδομάδα που γράφαμε Έκθεση στο Γυμνάσιο η καθηγήτρια συνήθιζε να μας ζητά να διαβάσουμε την καλύτερη έκθεση. Ποτέ δεν γινόταν αναφορά στη δική μου. Μια φορά όμως, προς μεγάλη μου έκπληξη, η καθηγήτρια ανακοίνωσε στην τάξη ότι η καλύτερη από τις εκθέσεις ήταν η δική μου. Ξαφνιαστήκα! Το θέμα της Έκθεσης ήταν: «Το καλύτερό μου δώρο».

Μερικά πράγματα μου είναι ακόμα ανεξήγητα. Δεν ξέρω – ούτε τότε ήξερα – πώς έγραψα αυτή την Έκθεση. Περιληπτικά, έλεγε τα εξής: Όταν η μάνα μου γύριζε στο χωριό από την Καλαμπάκα, μου έφερνε πάντα ένα δώρο. Προτιμούσε, αντί να αγοράζει φαγώσιμα στην πόλη, να παίρνει λίγο ψωμί από το χωριό, για να τρώει το μεσημέρι και, με τα λεφτά που γλύτωνε, να μου έπαιρνε ένα μικρό δωράκι. Οι συγχωριανοί της την κορόιδευαν συνεχώς, γιατί έτσι όπως με καλομάθαινε, όταν θα μεγάλωνα, θα της έδινα μια κλωτσιά και θα την πετούσα έξω από το σπίτι. Εκείνη όμως τους αγνοούσε ακούγοντας μόνο την προτροπή της καρδιάς της. Αυτή τη φορά μου έφερε ένα ρολόι. Το έβαλα στο χέρι μου και έτρεχα εδώ κι εκεί, μέχρι που έφτασα στη Βεργίνα. Πήγα στο παραχωμένο παρεκκλήσι και ξάπλωσα. Γι' αυτούς που ήταν μέσα, σκέφτηκα, τα ρολόγια ήταν σταματημένα, ενώ για μας τους ζωντανούς το ρολόι έπρεπε να τρέχει κάνοντας τικ-τακ. Έτσι όπως καθόμουνα, έβαλα το χέρι στο αυτί και δεν άκουσα τους χτύπους του ρολογιού. Το άνοιξα και διαπίστωσα ότι μέσα ήταν «κούφιο». (Η καθηγήτρια μου διόρθωσε αυτή τη λέξη και την αντικατέστησε με τη φράση «ήταν άδειο, χωρίς

μηχανισμό», όμως για μένα η λέξη κούφιο, είχε τη σημασία της). Δεν πίστευα στην ιδέα πως το ρολόι δεν ήταν αληθινό. Μου φάνηκε ότι, για κάποιο λόγο, ο χρόνος είχε σταματήσει για το δικό μου ρολόι μου, όπως είχε γίνει και με τους πιστούς εκεί κάτω, που μετείχαν στο εκκλησίασμα μαρμαρωμένοι, μέχρι το πλήρωμα του χρόνου. Και τελείωσα με την εξής φράση: «Τότε, αντί να απογοητευθώ, μια χαρά ξεπήδησε από μέσα μου», νομίζοντας ότι ο αναγνώστης θα καταλάβαινε τι εννοούσα. Με ρώτησε λοιπόν μετά την ανάγνωσή μου η καθηγήτρια: «Πες μας, Αριστοτέλη γιατί χάρηκες και δεν απογοητεύθηκες»; «Κυρία, γιατί ανακάλυψα έναν χρόνο που δεν μπορείς να τον πιάσεις και να τον μετρήσεις. Το ρολόι μου ήταν αληθινό!», της είπα. Η συμμαθήτριά μου, που πάντα σχεδόν η έκθεσή της έβγαине πρώτη, γέλασε κοροϊδευτικά παρασύροντας και τους άλλους συμμαθητές να κάνουν το ίδιο. «Παιδιά», λέει η καθηγήτρια, «μη γελάτε. Εμένα πάντως η Έκθεση αυτή με έκανε και δάκρυσσα με τη συγκινητική περιγραφή της μάνας», μη δίνοντας σημασία στον φιλοσοφικό μου στοχασμό πάνω στον ψυχολογικό χρόνο. Πολλά χρόνια αργότερα, διαβάζοντας Ταγκόρ, βρήκα την απάντηση εκείνη, που αν ήξερα να εκφραστώ, θα την έλεγα τότε: *«Ο Χρόνος είναι ο πλούτος της αλλαγής, μα το ρολόι, που είναι η παρωδία του, τον κάνει να είναι μόνο αλλαγή και όχι πλούτος».*

Ώρες Μοναστηριού

Κάθε φοιτητής, καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών του, ονειρεύεται πότε θα έρθουν οι διακοπές για να πάει κοντά στους δικούς του. Εγώ βέβαια μπορεί να μην είχα στα φοιτητικά μου χρόνια μάνα και πατέρα να με περιμένουν, αλλά είχα οικογένεια. Ο π. Γεννάδιος, ο ηγούμενος του μοναστηριού μας, ήταν ο πατέρας μου και αδερφός μου ένας άλλος φοιτητής από το διπλανό χωριό, την Αγναντιά, ο Ζήσης. Με τον Ζήση ήμασταν μαζί στο οικοτροφείο, όπου γνωριστήκαμε και μετά συναντηθήκαμε στο Μοναστήρι και αποκτήσαμε φιλία με τον Ηγούμενο π. Γεννάδιο, που έκτοτε μας θεωρούσε παιδιά του. Τις διακοπές του καλοκαιριού, του Πάσχα και των Χριστουγέννων τις περνούσαμε στο Μοναστήρι. Έξι με επτά κιλά βάρους έβαζα πάνω μου εκεί κάθε καλοκαίρι, που μετά τα έχανα στην Αθήνα και γινόμουν ξανά

σκελετός.

Είναι αλήθεια πως, αυτό που θα ανακαλύψω αν ανατρέξω στο βάθος του παρελθόντος μου, είναι ότι έχει κάτι από το Μοναστήρι αυτό. Στους στοχασμούς μου, στον ύπνο και στα όνειρά μου βασιλεύει, πάντα ξέχωρο και μοναχικό. Η ιστορία του χωριού μου, αλλά και της γύρω περιοχής, έχει τη σφραγίδα του χιλιόχρονου αυτού μοναστηριού. Τα προσωπικά μου βιώματα σχετικά με αυτό έχουν να κάνουν περισσότερο με πρόσωπα, μνημεία, γεγονότα και θρύλους γύρω από τη μακραίωνη ιστορία του.

Όταν τώρα το επισκέπτομαι, νιώθω ότι εκείνες τις ώρες κάνω ανακωχή με τον θάνατο, μια που σε αυτόν τον λιγοστό χρόνο που βρίσκομαι εκεί νιώθω, αν όχι αθάνατος, τουλάχιστον ότι είμαι 1000 χρονών, όπως κι εκείνο. Μικρός μάλιστα είχα την εντύπωση ότι ο χώρος αυτός ήταν σφραγισμένος με τη βούλα της αιωνιότητας. Εκείνος ο μεγάλος, ο κατάμαυρος από τη χρήση τρούλος του μαγειρείου, που η κάπνα στο εσωτερικό του ήταν σαν ένας άλλος ακόμη εσωτερικός τοίχος, μού προκαλούσε δέος. Ήταν ένα με τον ήλιο, με τη βροχή, με το φεγγάρι που φέγγιζε πάνω του τις νύχτες και με τις ανησυχίες που συντρόφευαν τα όνειρά μου, όπως και τα φτερουγίσματα των γρύλων.

Γράφοντας αυτή τη στιγμή τις σκέψεις και τα συναισθήματά μου, νιώθω πως χτίζω το δικό μου Μοναστήρι. Αυτό που έχω μέσα μου, με τα ίδια θεμέλια, αλλά δίχως πέτρες, με πολλά παράθυρα που βλέπεις από έξω προς τα μέσα. Με πολλά καντήλια και με πολύ λιβάνι, για να μοσχομυρίζει ο τόπος κατάνυξη και ευλάβεια. και ο καπνός να χορεύει στον ρυθμό μιας μυστηριώδους βυζαντινής μουσικής και να κατευθύνεται ψηλά προς τον σκοτεινό θόλο του μικρού του ναού.

Ο κόσμος είναι ένα μονοπάτι σ' ενός καλόγερου το μάτι

Το πεζούλι του Μοναστηριού δημιουργούσε δυο πέτρινους «καναπέδες» ένθεν και ένθεν της κυρίας εισόδου του. Σε αυτό το πεζούλι κάναμε με τον παππού μου πολλές συζητήσεις. Όταν μεγάλωσα και είχα φιλοσοφικές ανησυχίες, μου άρεσε να βυθίζομαι στις σκέψεις και στις ρήσεις των μεγάλων φιλοσόφων. Αδυναμία μου ήταν πάντα ο σκοτεινός φιλόσοφος, ο Ηράκλειτος. Ήταν τα αστέρια που τρεμοσβήνανε σαν τους στοχασμούς μου; Ήταν η αόρατη φλόγα μέσα στις σκοτεινές σπηλιές του μυαλού μου σαν τις σπίθες από το «πυρ το αείζων»; Έβλεπα τόσα πράγματα τη νύχτα, που δεν μπορούσα να τα δω την ημέρα. Και όταν ακόμη μεγάλωσα και περνούσα τις διακοπές μου στο Μοναστήρι, αποφεύγαμε να κάνουμε φιλοσοφικές συζητήσεις μέσα στο προαύλιό του. Στο πεζούλι ζούσαμε στον κόσμο των αισθήσεων και της αμφισβήτησης, όμως την ώρα που περνούσαμε την κυρία πύλη και μπαίναμε στο προαύλιο του Μοναστηριού, εκεί ήτανε ένας άλλος κόσμος, ο κόσμος της αυστηρότητας, των τύψεων - όλων των ενοχών που κουβαλούσες μέσα σου εισερχόμενος σε αυτό - της ελπίδας, αλλά και της λύτρωσης και της επικοινωνίας με το θείο.

Δεν υπήρχαν τότε άλλοι μοναχοί στο Μοναστήρι. Έρχονταν για πολύ λίγο καιρό και μετά έφευγαν. Προτιμούσαν τα μοναστήρια που ήταν πιο κοντά στον «πολιτισμό». Το δικό μας ήταν πολύ απομακρυσμένο και φτωχικό.

Ένα καλοκαίρι αντάμωσα εκεί τον πατέρα Δωρόθεο. Ήταν μοναχός του Αγίου Όρους και δεν γνωρίζω αν αποβλήθηκε από εκεί ή έφυγε μόνος του. Ο π. Δωρόθεος δεν ήταν ένας συνηθισμένος καλόγερος και ούτε των υπερκόσμιων λογισμών. Συνήθως οι μοναχοί είναι πολύ κλειστοί στον εαυτό τους. Δεν εκδηλώνουν εύκολα τα συναισθήματά τους και είναι απόμακροι. Ο π. Δωρόθεος είχε μια γνήσια ανθρωπιά, αν και δεν έκανε παρέα με ανθρώπους. Όταν καθόμασταν στο πεζούλι και συζητούσαμε και έβλεπε έναν άνθρωπο να πλησιάζει, κλειδωνόταν στο κελί του. Η μόνη συντροφιά του ήταν το κάπνισμα. Κάπνιζε γύρω στα 100 τσιγάρα την ημέρα. Ήταν 45 χρονών. Η μοναξιά ήταν η ίδια η ζωή του.

Ένα βράδυ, την ώρα που το φως με το σκοτάδι έσμιγαν, ξεπρόβαλε μια γυναικεία φιγούρα ξαφνικά στα 20 μέτρα. Βλέπω τον π. Δωρόθεο να τσακίζεται κυριολεκτικά να φεύγει, λες κι ερχόταν ο διάβολος. Την άλλη μέρα, στο πεζούλι, τον ρώτησα:

- Γιατί, πάτερ Δωρόθεε, έφυγες με τέτοιο τρόπο χτες το βράδυ;
- Μα είμαι μοναχός και πρέπει να τηρώ αυστηρά τους ιερούς κανόνες.

Τα λόγια του πήγαιναν κατευθείαν στην καρδιά μου και άλλοτε με μελαγχολούσαν και άλλοτε μου προκαλούσαν σεβασμό. Δεν μου μιλούσε ποτέ γι' αγίους και ασκητές, όπως συνηθίζεται πολύ με τους καλόγερους. Μου έδινε την εντύπωση ότι η ψυχή του ποθούσε τη ζωή και από εκεί αντλούσε τον πόθο της αγάπης, χωρίς να προδίδει – τουλάχιστον ενώπιόν μας - τους κανόνες της μοναχικής ζωής. Ζούσε σε έναν δικό του κόσμο.

- Πάτερ Δωρόθεε, γιατί καπνίζεις τόσο πολύ; Θα πεθάνεις.
- Το ξέρω, αλλά δεν με νοιάζει, μπορεί να είναι προτιμότερο.
- Όχι, πάτερ Δωρόθεε, ο θάνατος δεν δίνει ποτέ λύση σε κανένα μας πρόβλημα. Απαιτεί σεβασμό, όπως και η ζωή. Συγχωρήστε με, πάτερ Δωρόθεε, δεν σας κάνω μάθημα, αλλά το θάρρος για να τα πω αυτά μου το δίνετε εσείς με την ειλικρινή σας στάση και συμπεριφορά. Μας φοβίζουν και μας αγχώνουν τα προβλήματα της ζωής και γι' αυτό δεν φταίνε τα προβλήματα, αλλά εμείς οι ίδιοι με τον τρόπο που προσπαθούμε να τα λύσουμε ή να τα αντιμετωπίσουμε.
- Με εκπλήττεις Αριστοτέλη μου, με αυτά που μου λες. Πρώτη φορά μου δίνεται η ευκαιρία να ανοίξω διάλογο με έναν συνάνθρωπό μου, που έχει κάτι να μου πει. Μια ζωή ζούσα στο Άγιο Όρος μέσα στη μοναξιά προσπαθώντας να αντιμετωπίζω τους φόβους μου με την προσευχή, με τη νηστεία και με την κουβέντα που έκανα με τον εαυτό μου. Γι' αυτό εξάλλου λέγομαι και μοναχός. Δεν κρύβω ότι αυτή η συζήτηση με ανακουφίζει, αλλά πίστεψέ με, δεν νιώθω ότι θα μας οδηγήσει κάπου, έτσι που να νιώσω ξαλαφρωμένος. Επίτρεψέ μου να τη σταματήσουμε δω. Είναι αργά πια για μένα.

Παρατήρησα ότι ο τόνος της φωνής του προσαρμοζόταν τέλεια στην ακαθόριστη θλίψη που δημιουργούσε η απογευματινή ώρα του Μοναστηριού, παρ' όλα τα γλυκά χρώματα που εξέπεμπε ο ήλιος την ώρα που αποχαιρετούσε τη γη.

Άνοιξε μια μισο-αδειασμένη κούτα των 100 τσιγάρων, πήρε ένα από αυτά, έβγαλε και έναν αναπτήρα με τσακμάκι και φυτίλι και προσπαθούσε με τη σπίθα του τσακμακιού να ανάψει το φυτίλι. Μόλις το κατάφερε, ρούφηξε με τέτοιο πάθος τον καπνό του τσιγάρου, που η ποσότητα που εξέπνευσε σκέπασε το πρόσωπό του. Σεβάστηκα την επιθυμία του να μη συνεχίσουμε τη συζήτηση και μια μελαγχολία μάς κατέλαβε και τους δυο μας.

Δίπλα μας το παγόνι άνοιγε τα πανέμορφα φτερά του και ένα σπουργίτι το περιτριγύριζε. Για μια στιγμή το έχανες από τα μάτια σου και νάτο πάλι κοντά στο παγόνι. Παρατηρούσαμε συνεχώς και οι δυο μας αυτή τη σκηνή σαν μια διέξοδο στην παγωμάρα που κυριαρχούσε εκείνη τη στιγμή. Για να αλλάξω το μελαγχολικό κλίμα, λέω στον πατέρα Δωρόθεο, απευθυνόμενος σε αυτόν στον ενικό:

- Πάτερ, λες το σπουργίτι να ζηλεύει την ουρά του παγονιού και το ενοχλεί;
- Μάλλον θα το λυπάται, που έχει τόσο βάρος στην ουρά του και δεν είναι λεύτερο σαν αυτό να πετάει, απάντησε.

Μετά σώπασε και το βλέμμα του καρφώθηκε απέναντι στην πλαγιά, που τη διέσχιζε ένα φιδωτό δρομάκι ανάμεσα σε θεόρατα πεύκα, την ώρα που μέσα στη σιωπή του ουρανού με τις χρυσαφένιες ανταύγειες ακουγόταν η μουσική της φλογέρας ενός τσοπάνη. Στο βλέμμα του διέκρινα μια εναλλαγή συναισθημάτων, καθώς αυτό γινόταν πότε άγριο, πότε θλιμμένο, πότε γαλήνιο και τότε ένιωσα πως δεν μου άφηνε άλλα περιθώρια να του κάνω ερωτήσεις.

Η ματιά του εξακολουθούσε να είναι καρφωμένη στην πλαγιά κάμποση ώρα, κυριευμένη από έναν απόμακρο πόθο και μια άφραστη ελπίδα ήταν ζωγραφισμένη στο πρόσωπό του, λες και αντίκριζε το «μεγάλο αντίπερα» στο πιο μακρινό τέρμα της ζωής του. Κατόπιν, το βλέμμα του γαλήνεψε, σαν να δέχτηκε τη βουλή της μοίρας του, όπως ένα πουλί μέσα στο κλουβί, που όταν του

ανοίγουν την πόρτα για να πετάξει, συνειδητοποιεί πως τα φτερά του είναι αδύναμα και παραλυμένα. Γύρισε προς το μέρος μου, με τα μάτια του παραδομένα σε μια θολή οπτασία και κοιτάζοντάς με σαν να ήθελε κάτι να μου εξομολογηθεί εμπιστευτικά, μου είπε με μια φωνή αλλοιωμένη από τη συγκίνηση:

- Αριστοτέλη, ξέρεις ποια επιθυμία μου θα ήθελα να πραγματοποιηθεί τώρα κι ας πέθαινα την άλλη στιγμή;
- Τι, πάτερ Δωρόθεε;

Μια σιωπή μερικών λεπτών ακολούθησε και κατάλαβα πως ήθελε να μιλήσει για πράγματα που βρίσκονται πέρα από κάθε ελπίδα. «Κι ας πέθαινα την άλλη στιγμή», είχε πει!. Με ξάφνιασε και διερωτήθηκα: τι να είναι άραγε αυτό που ο θάνατος θα έδινε νόημα στη ζωή του, καθώς θα το αντάλλαζε με αυτόν; Τι είναι αυτό που θα τον απελευθέρωνε από τα δεσμά της μοναχικής ζωής και θα θεράπευε τον παρελθόν του; Σε ποιο κομμάτι της ύπαρξής του ήθελε να παρέμβει, για να ανατρέψει την πραγματικότητα αυτής της στιγμής; Φαίνεται ότι τα τόσα χρόνια που χαράμιζε με τις προσευχές, τους ψαλμούς, τις δοξολογίες και τις νηστείες, ποτέ δεν θα ένιωσε τον Θεό τόσο ζωντανό κοντά του, ενώ με την ανεκπλήρωτη αυτή επιθυμία εκείνης της ώρας θα Τον πλησίαζε και θα Τον συναντούσε την άλλη στιγμή.

Τέτοιες σκέψεις περνούσαν από το μυαλό μου, καθώς το ονειροπόλο βλέμμα του καρφωνόταν για μια ακόμη φορά στο μονοπάτι της απέναντι πλαγιάς, σαν να μην ήθελε να διαλυθεί έτσι γρήγορα η εικόνα της φαντασίας του, καθώς αντίκριζε αυτό το «όνειρο» σαν το πιο αληθινό πράγμα της ύπαρξής του.

- Βλέπεις Αριστοτέλη αυτό το μονοπάτι, απέναντι στην πλαγιά; Με ρωτάει εκείνος, με σιγανή φωνή.
- Ναι πατέρα Δωρόθεε, του λέω, το βλέπω.

Η φωνή του μαλάκωσε παράξενα και, με μια τρεμάμενη θλίψη στο πρόσωπό του, μου αποκάλυψε τη σκέψη που κρυβόταν πίσω από το βλέμμα του, τη λαχτάρα του να δώσει νόημα στην ανώφελη ζωή του, να αντικρίσει έτσι, με έναν μοναδικό τρόπο, τον Θεό του:

- Αυτό που θα ήθελα, μου λέει, είναι να διασχίζω αυτό το μονοπάτι, αγκαλιασμένος με μια γυναίκα κι ας πέθαινα την άλλη στιγμή!

Ξεκόλλησε τότε το βλέμμα του από το μονοπάτι, το χαμήλωσε για να βλέπει τη γη, σηκώθηκε αργά και έφυγε, χωρίς να περιμένει καμιά απάντηση από μένα.

Για λίγο τα έχασα, καθώς προσπαθούσα να φανταστώ ποια ακριβώς ήταν τα συναισθήματα εκείνα του σεμνού αυτού μοναχού, που τον έκαναν να εκφράσει αυτή την επιθυμία. Μια επιθυμία, που θα μπορούσε να την ανταλλάξει με τον ίδιο τον θάνατό του.

Συγκλονίστηκα από αυτή τη φράση του π. Δωρόθεου, ιδιαίτερα από το γεγονός ότι έκανε αυτή την εξομολόγηση σε μένα. Όλοι μας συνηθίζουμε να εκφράζουμε παρόμοιες ευχές, που τελειώνουν με τη φράση «κι ας πέθαινα την άλλη στιγμή», όμως συχνά το νόημά της είναι παροδικό. Να ήταν άραγε και για εκείνον στιγμιαία αυτή η ευχή και την άλλη στιγμή να ένωθε τύψεις που την ξεστόμισε; Δεν κρύβω πάντως ότι κολακεύτηκα που μου την εκμυστηρεύτηκε ένας μοναχός.

Αν ήμουν ζωγράφος, θα αποθανάτιζα όλη τη σκηνή με έναν πίνακα, όπου θα υπήρχε αυτό το πανέμορφο μονοπάτι και θα έβλεπα τον π. Δωρόθεο να το διέρχεται αγκαλιασμένος με μια γυναίκα, που να μην είναι μόνο γυναίκα, αλλά να είναι μισό όνειρο, μισό γυναίκα και πίσω να ακολουθούν τα παιδιά του, σαν έρωτες με φτερά. Και θα ήταν αυτός ο περίπατος το πανέμορφο τέλος της ζωής του: η στροφή του μονοπατιού, που θα τον έκανε αόρατο στα μάτια μας. Η στροφή, το τελευταίο συμπλήρωμα της ζωής του. Ο πιο ωραίος θάνατος, που μπορούσε να τον ζήσει μόνο με τη φαντασία του...

Την άλλη μέρα, πάλι καθισμένοι στο ίδιο το πεζούλι, ρώτησα τον π. Δωρόθεο:

- Θα μου επιτρέψεις, π. Δωρόθεε, να σου κάνω μια ερώτηση; Τι ήταν αυτό που σε ώθησε κάποτε να γίνεις μοναχός;
- Δεν έγινα με τη θέλησή μου, αλλά με κάνανε. Με έταξε ο πατέρας μου, όταν κινδύνεψε στη θάλασσα και με πήγε στο Άγιο Όρος, όταν ήμουνα 12 χρονών. Συνηθίζεται αυτό στην

Κεφαλονιά.

Ο π. Δωρόθεος δεν ήταν παρά ένας μουσαφίρης της ζωής. Θύμα μιας πατριαρχικής αντίληψης, μιας άκριτης ενέργειας που μοιάζει με κατάλοιπο των ανθρωποθυσιών στις πρωτόγονες κοινωνίες.

Το μαγειρείο με τον τρούλο

Όταν έβλεπες το Μοναστήρι από μακριά, δέσποζε ο μαύρος τρούλος του μαγειρείου, που πάντα κάπνιζε. Στα 1000 χρόνια

Το μοναστήρι με τον τρούλο του μαγειρείου

ζωής του μοναστηριού, πολλές πυρκαγιές εξαφάνισαν κειμήλια, βιβλιοθήκες που, όπως λέγεται, ήταν από τις πλουσιότερες των μοναστηριών της περιοχής. Το μόνο τμήμα του, που δεν φοβόταν τη φωτιά, ήταν το μαγειρείο. Για τον λόγο αυτό επιβίωσε για 770 χρόνια. Ήταν το μέρος, όπου δεν φοβόμουν καθόλου. Ένωθα να με προστατεύει η φωτιά με τη λάμψη και τη θαλπωρή της. Οι τρούλοι συνήθως υποδηλώνουν ναούς και όχι μαγειρεία. Εδώ φαίνεται ότι ήταν ο ναός της λατρείας της γήινης υπόστασης του θείου. Πιθανόν γι' αυτό μου

άρεσε τόσο πολύ ο χώρος αυτός. Παρατηρούσα τον καπνό να ανεβαίνει, έφτανε στον τρούλο, έκανε βόλτες και μετά έβρισκε ένα από τα πολλά παραθυράκια, το έσκαγε και ταξίδευε στον ουρανό. «Κοίταξε», έλεγα μέσα μου, «η φωτιά έχει δυο παιδιά. Τη στάχτη και τον καπνό. Ενώ ο καπνός ταξιδεύει για τον ουρανό, η στάχτη είναι καταδικασμένη να είναι δεμένη με τη γη. Η φωτιά μοιάζει με τον πόλεμο. «Πόλεμος πάντων πατήρ πάντων βασιλεύς, τους δε θεούς ανέδειξε τους δε ανθρώπους, τους δε δούλους εποίησε τους δε ελεύθερους», έλεγε ο Ηράκλειτος. Και η στάχτη μένει εδώ, όπως τα απομεινάρια της ματαιότητας...

Μαγειρεύαμε σε αυτό το μαγειρείο. Ο Ηγούμενος π. Γεννάδιος, ήταν ένας μάγος στην κουζίνα και η φήμη του αυτή έφτανε πολύ μακριά. Αν και απομονωμένος, απορούσες πώς κατάφερνε να συνδυάζει την εμπειρία και τη φαντασία πολλών αιώνων και πολλών τόπων μαζί. Όταν φυσούσε ο άνεμος και δεν είχε αναπαμό και το μουγκρητό του αέρα περνούσε από τα παράθυρα του τρούλου και εγκλώβιζε τον καπνό στο εσωτερικό του μαγειρείου, εμείς ήμασταν βουτηγμένοι στα δάκρυα και βήχαμε. Αφιλόξενο το μαγειρείο αυτές τις ανεμοδαρμένες νύχτες. Αν κοιτούσες ψηλά προς τον τρούλο, έβλεπες ένα μαύρο πέπλο, ένα σάβανο από καπνό, που ξεσκέπαζε την άλλη όψη της ύπαρξής μας. Τότε σβήναμε τη φωτιά και με ένα φανάρι μέσα στο βουβό σκοτάδι πηγαίναμε στο πιο απομακρυσμένο κελί του Μοναστηριού, εκεί όπου μας περίμενε η ζεστασιά του τζακιού. Όταν πάλι τα βράδια ήταν ήρεμα με ολόγιομο φεγγάρι, η φεγγαροφώτιστη σιωπή της νύχτας περνούσε μέσα από τα ανεμοδαρμένα και καπνισμένα ανοίγματα του τρούλου και, παίζοντας με τη λάμψη της φωτιάς, γαλήνευε καθώς εισχωρούσε σαν μια γλυκιά μελωδία στις μοναξιές όλων μας. Στις μοναξιές που αναζητούσαν να βρουν φωνή στη σιωπή του Θεού, που μας φόβιζε. Μέσα σε μια τέτοια ατμόσφαιρα, οι ονειροπολήσεις γίνονταν λωλές και η μυστηριώδης πνοή του Θεού θρονιαζόταν στο άδυτο της καρδιάς μας.

Όταν μετά από πολλά χρόνια επέστρεψα στο χωριό, αντίκρισα το Μοναστήρι χωρίς τον τρούλο του μαγειρείου. Ο αποτρόπαιος ήχος της καταστροφής του πέρασε σαν μαχαιριά από την καρδιά μου, σπάζοντας μερικές από τις χορδές του δοξαριού της, που ξεχύθηκαν μέσα μου. Επτακόσια εβδομήντα χρόνια ιστορίας εξαφανίστηκαν σε λίγες ώρες κάτω από τα χτυπήματα μιας μπουλντόζας! Αχ, αυτή η απερισκεψία του νεοέλληνα που, μέσα στην άγνοια και την απαιδευσιά του, χτίζει πάνω στα συντρίμια της Ιστορίας του, περιφρονεί το παλιό, μη γνωρίζοντας την αξία και την ομορφιά της αυθεντικότητάς του. Γκρέμισμα στο βωμό της ανοικοδόμησης! Όπως τότε, που οι βυζαντινοί έχτιζαν τους χριστιανικούς ναούς στα συντρίμια των αρχαίων ναών. Για μια στιγμή ένιωσα πως ο θεός του γκρεμισμένου τρούλου δεν θα το συγχωρούσε ποτέ αυτό.

Ο πατέρας Γεννάδιος πέθανε και το Μοναστήρι το ανέλαβε μια ομάδα από νέες μοναχές, που έδωσαν τη ζωή τους για την επιβίωσή του. Δεν ήταν μόνο ο τρούλος του μαγειρείου που γκρεμίστηκε. Και ο τρούλος του ορθόδοξου ελληνισμού είχε αρχίσει και αυτός να τρίζει. Την περίοδο εκείνη, η χώρα μας περνούσε τη φάση της μετάβασης από το μετεμφυλιακό κράτος σε ένα κράτος ψηφοθηρικού αναχρονιστικού λαϊκισμού και ενός πρωτόγονου «προοδευτισμού», που θεωρούσε ότι από μόνο του το αδιάκριτο γκρέμισμα και η πολεμική ενάντια σε ορισμένους θρησκευτικούς θεσμούς θα επέβαιναν αυτομάτως προς όφελος των φτωχότερων τάξεων, γιατί έτσι δήθεν επιτυγχάνεται η αφύπνισή τους και παραχωρείται σε αυτές ένα μέρος δύναμης και εξουσίας.

Δηλαδή όσο στείρος υπήρξε ο συντηρητικός λογιολατρισμός, η απροσάρμοστη προγονοπληξία και η υποκριτική χωρίς κανένα αντίκρουσμα, «εθνικοφροσύνη», άλλο τόσο άγονος και αντιδιαλεκτικός αποδείχθηκε ο κοντόφθαλμος οικονομισμός, ο ανιστόρητος «εκσυγχρονισμός» και ο ψηφοθηρικός λαϊκισμός.

Τότε καταλάβαμε κι εμείς που ελπίζαμε σε αλλαγές, ότι άλλο είναι τα λόγια στα βιβλία και άλλο η πραγματικότητα. Αντί να χτίζει δίκαιους νόμους, η «μεταπολίτευση» υπέθαλψε τις εχθρικές βλέψεις των πολιτών απέναντι στα μοναστήρια. «Από το ένα άκρο στο άλλο! Πότε άραγε θα μπορέσουμε να βρούμε τον χρυσό κανόνα του μέτρου σε αυτή τη χώρα»; Σκέφτομαι τώρα, καθώς έρχεται στον νου μου ένα περιστατικό, που με ξαναέφερε κοντά στο Μοναστήρι μετά από πολλά χρόνια απουσίας μου.

Το Μοναστήρι Σταγιάδων ήταν κάποτε από τα πλουσιότερα της περιοχής, έγινε όμως με τα χρόνια ένα από τα πιο φτωχά. Το μόνο περιουσιακό στοιχείο που του είχε απομείνει για να συντηρείται, ήταν ένα δάσος στο Ρίγκλοβο, από το οποίο είχε λίγα έσοδα από την ξυλοκοπή. Οι κάτοικοι όμως ενός διπλανού χωριού, την εποχή που προανέφερα, φορώντας κουκούλες (όπως οι διαρρήκτες τραπεζών) λεηλατούσαν το δάσος προς ίδιον όφελος, χωρίς να παρεμποδίζονται από την αστυνομία ή από άλλη υπεύθυνη κρατική αρχή και συγχρόνως επιτίθεντο στους ανθρώπους του Μοναστηριού που πήγαιναν εκεί. Παρόλο που δίπλα υπήρχαν και ιδιωτικά δάση, αυτά δεν τα λεηλατούσαν. Με

τον τρόπο αυτό, ένα ιστορικό κομμάτι του πολιτισμού μας οδηγούνταν σε αφανισμό κι εμείς διατρανώναμε πως για μας η Ιστορία δεν σήμαινε τίποτα.

Δραστηριοποιήθηκα άμεσα γράφοντας σχετικά άρθρα στις τοπικές εφημερίδες και επισκεπτόμενος τους τοπικούς πολιτικούς παράγοντες, χωρίς, δυστυχώς, κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα. Όλοι υπολόγιζαν το δικό τους πολιτικό και κομματικό κόστος. Τον καιρό εκείνο έτυχε να γνωρίσω έναν Τρικαλινό δικηγόρο με πολύ έντονη προσωπικότητα, τον Θανάση Κωλέτη. Συζήτησα μαζί του την υπόθεση και μου είπε ότι η λύση είναι μονόδρομος: έπρεπε να ακολουθηθεί η δικαστική οδός. Στην ερώτησή μου πόσα χρήματα θα χρειαζόταν ο ίδιος για να φέρει σε πέρας την υπόθεση αυτή, απάντησε.

- Όταν υπηρετείς την υπόθεση της διάσωσης της πολιτιστικής σου κληρονομιάς, αυτό από μόνο του είναι ανταμοιβή και ιερή υποχρέωση για τις νέες γενιές.

Μαζί με τον αξιόλογο αυτόν άνθρωπο κερδίσαμε την υπόθεση. Το δικαστήριο είχε αναγνωρίσει και καταδικάσει τις πράξεις παρανομίας και βιαιοπραγίας των χωρικών, αν και οι περισσότεροι είχαν καλύψει την ταυτότητά τους κάτω από την κουκούλα και δεν αποκαλυφτήκαν ποτέ.

Το τραγελαφικό είναι ότι όλοι αυτοί οι τοπικοί πολιτικοί παράγοντες που αδιαφορούσαν για την εγκληματική αυτή ενέργεια των χωρικών σε βάρος του Μοναστηριού, όταν γιορτάστηκαν τα χίλια χρόνια λειτουργίας του μοναστηριού με την παρουσία και του Αρχιεπισκόπου και του Προέδρου της Δημοκρατίας, ήταν πρώτοι-πρώτοι στις εκδηλώσεις.

Ο Μπάρμπα-Μανώλης

Ο Μπάρμπα-Μανώλης ήταν ο ένας και μοναδικός υπάλληλος του Μοναστηριού στην περίοδο της ηγουμενίας του π. Γενναδίου και καταγόταν από το χωριό μου.

Στο Μοναστήρι επικρατούσε πάντα άκρα ησυχία, που μερικές φορές διακόπτονταν από ένα μακρινό γαύγισμα ενός σκύλου ή από τα κελαϊδίσματα των πουλιών. Ξαφνικά, μερικές φορές ακούγαμε τον Μπάρμπα-Μανώλη να μιλάει σε κάποιον και

αναρωτιόμασταν ποιος μας επισκέφτηκε. «Ο Μπάρμπα - Μανώλης είναι και μιλάει στον γάιδαρό του!», μας έλεγε ο π. Γεννάδιος.

Ο γάιδαρος του Μπάρμπα-Μανώλη ήταν το μεταφορικό μέσο του Μοναστηριού. Συνήθως, όταν ο Ηγούμενος πήγαινε στην Μητρόπολη ή στην Καλαμπάκα για να ψωνίσει, τον μετέφερε το καλοκαίρι σε μια απόσταση τριών περίπου χιλιομέτρων στη θέση εικόνισμα ή τον χειμώνα στο χωριό Οξύνεια, που απείχε μιάμιση περίπου ώρα περπάτημα. Από εκεί έπαιρνε ένα παμπάλαιο λεωφορείο, σαν αυτά που βλέπουμε τώρα να κυκλοφορούν στην Αφρική.

Σε μας ο Μπάρμπα-Μανώλης ήταν πολύ φειδωλός στην κουβέντα του και με το ζόρι προσπαθούσαμε να του βγάλουμε μια λέξη. Μόνο στον γάιδαρό του ήταν φλύαρος. Εμένα και τον Ζήση μας αγαπούσε πολύ ο Μπάρμπα-Μανώλης, αλλά ουδέποτε το έδειχνε. Όταν ο γάιδαρος αρρώστησε, ήταν συνέχεια κοντά του. Επιστρέφοντας μάλιστα μια στιγμή από το χωριό, ακούσαμε με τον Ζήση μοιρολόγια, που έβγαιναν από τον χώρο όπου ήταν η παράγκα του γαϊδάρου. Την ώρα που τρώγαμε, ο Ζήσης ειρωνεύτηκε τον Μπάρμπα-Μανώλη, που έκλαιγε για έναν γάιδαρο. Ο Μπάρμπα - Μανώλης είπε δυο λόγια μόνο: «Πού ξέρετε εσείς από πόνο...».

Ένα παραπέτασμα υψωνόταν ανάμεσα σε μας και τον Μπάρμπα-Μανώλη. Δυο διαφορετικοί κόσμοι. Κρατούσε πεισματικά την άποψη πως η ιστορία της ζωής του ήταν κάτι που δεν αφορούσε τους άλλους. Εμείς ξέραμε μόνο, πως το ένα έκτο περίπου της ζωής του και παραπάνω το είχε περάσει σε πολέμους. Ήταν το 1909, τότε που ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος, ευρισκόμενος σε διένεξη με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, κατασκήνωσε στο Μοναστήρι μας. Όταν ο Κωνσταντίνος πληροφορήθηκε ότι οι αντίπαλοι ήξεραν πού βρισκόταν και ότι Γαλλο-Μαροκινό στράτευμα κατευθυνόταν προς το Μοναστήρι, εκείνος αναχώρησε για τη Γερμανία μέσω Σερβίας, ακολουθούμενος και από δέκα κατοίκους του χωριού, μεταξύ των οποίων και ο Μπάρμπα-Μανώλης.

- Γιατί Μπάρμπα-Μανώλη δεν μας λες τίποτα για το ταξίδι σου στη Γερμανία; Είναι αλήθεια ότι πήγες εκεί με τον βασιλιά;
- Ναι, αλήθεια είναι. Και σώπαινε.
- Να σας πω εγώ, λέει ο π. Γεννάδιος. Μόλις έφτασε στη Γερμανία, κρίθηκε ανεπιθύμητος. Έτσι έφυγε με την παρέα του και πήγε στην Κρήτη. Και από εκεί, πού νομίζετε ότι βρεθήκανε; Στη Μικρά Ασία! Φτάσανε και μέχρι την Άγκυρα.

Μια Οδύσσεια ήταν η ζωή του Μπάρμπα-Μανώλη. Κανείς μας ποτέ δεν έμαθε λεπτομέρειες, ούτε τις περιπέτειές του, ούτε τι σήμαιναν για εκείνον τόσα χρόνια ζωής που είχε αφήσει πίσω του, στους ξένους τόπους. Τι να έκρυβε άραγε στα κατάβαθα της ψυχής του; Ίσως αυτό να είναι και η αιτία της απόδρασής του στη σιωπή. Όλο αυτό το βάρος το σήκωνε μόνος πάνω στους ώμους του. Δεν ήθελε ή δεν χρειαζόταν βοήθεια. Η σιωπή μέσα στην καρδιά του ήταν το πέπλο που κάλυπτε καλά τις πληγές του. Το βλέμμα του ήταν πάντοτε σαν να ατένιζε το τίποτα, σε έναν δρόμο ερημωμένο από νόημα και καθημερινές έγνοιες.

Μόλις βράδιαζε, μαζευόμασταν στο εκκλησιάκι εγώ, ο Ζήσης, ο Μπάρμπα-Μανώλης και ο π. Γεννάδιος. Δεν χτυπούσαμε σήμαντρα και καμπάνες, εκτός και αν ήταν Μεγάλοι Εσπερινοί. Ο Ζήσης, ως καλύτερος ψάλτης, καθόταν στο δεξί ψαλτήρι κι εγώ στο αριστερό. Ο π. Γεννάδιος υποκαθιστούσε τον ιερέα (ο π. Γεννάδιος δεν ήταν ιερωμένος, διότι ο ίδιος θεωρούσε ανάξιο τον εαυτό του να κατέχει αυτή τη θέση. Επέλεξε να μείνει απλά ένας μοναχός). Ο Μπάρμπα-Μανώλης ήταν το εκκλησίασμα. Καθόταν δίπλα μου και πολλές φορές αλληλοκοιταζόμασταν κάτω από το φως των κανδηλιών που τρεμόσβηνε και με το βλέμμα μας γκρεμίζαμε τα σύνορα που υπάρχουν ανάμεσα στα νιάτα και τα γηρατειά, στα λόγια και τα βιώματα, με ένα συγκαταβατικό χαμόγελο κατανόησης.

Ο Ηγούμενος π. Γεννάδιος

Οι όρθροι ποτέ δεν μου δημιουργούσαν κατάνυξη, αλλά οι αναμνήσεις από τους εσπερινούς ακόμα αγγίζουν τις χορδές της καρδιάς μου με μια ουράνια μελωδία. Δεν ξέρω γιατί. Ήταν το πέπλο της νύχτας σαν το συμπλήρωμα της μέρας, όπως ο θάνατος που είναι το τελευταίο συμπλήρωμα της ζωής; Ένωθα ότι ο

εσπερινός έφραζε τις θύρες που οδηγούν στις αισθήσεις μας και στις πλανερές φαντασίες. Στον εσπερινό έβλεπες την ημέρα σαν λουλούδι να μαραίνεται και συνειδητοποιούσες ότι τίποτε δεν κρατά για πάντα και, αντί να θρηνείς, το σκέφτεσαι και το χαιρέσαι. Τα πρωινά, αντίθετα, με γέμιζαν με πόθους, με επιθυμίες, προσδοκίες. Το γλυκοχάραμα απλώνει με σπατάλη το φως στα πρόσωπα όλων μας και σου δίνει φτερά για να πετάξεις σε έναν κόσμο αισθησιακό, πέρα από τον θάνατο, κάνοντάς σου γλυκιά τη ζωή. Αυτό ο π. Γεννάδιος το σεβόταν και ουδέποτε με πίεσε να συμμετάσχω σε όρθρο. Μόνο τις Κυριακές και τις μεγάλες γιορτές πήγαινα στους όρθρους.

Ο π. Γεννάδιος δεν τα είχε και τόσο καλά με υποκρισίες και φαρισαϊσμούς. Την περίοδο εκείνη μάλιστα επισκέπτονταν πολλοί ιερωμένοι της αδελφότητας αυτής το Μοναστήρι και μπορεί μεταξύ μας να τους κριτικάρε, απέναντί τους όμως με πολλή αγάπη και σεβασμό τους συμπεριφερόταν. Σε πολλές συζητήσεις που γίνονταν, μπορεί να διαφωνούσε, αλλά πάντα η κριτική του ήταν καλοπροαίρετη και όχι δογματική.

Μόλις επικράτησε η Χούντα, καλέσανε τον π. Γεννάδιο στη Μητρόπολη και του ανακοίνωσαν πως δεν ήταν δυνατόν να φιλοξενούνται στο Μοναστήρι άτομα που έχουν «κομμουνιστικές» αντιλήψεις. Ακούγοντας αυτά ο π. Γεννάδιος, αγανάκτησε λέγοντας πως η κατηγορία είναι συκοφαντική. Τα παιδιά έχουν δημοκρατικές αντιλήψεις και για μένα μπράβο στο κουράγιο τους να τις εκθέτουν. Αν όμως θέσετε όρο να φύγουν τα παιδιά από το Μοναστήρι, τότε σας χαιρετώ κι εγώ.

Ο π. Γεννάδιος λειτούργησε σαν πραγματικός άνθρωπος και πνευματικός πατέρας.

Τελευταία φορά που συνάντησα τον π. Γεννάδιο, ήταν λίγους μήνες πριν πεθάνει. Σπούδαζα τότε στην Αγγλία και όταν κατέβηκα στην Αθήνα, τον επισκέφτηκα σε ένα παλαιο-ημερολογίτικο μοναστήρι, όπου τον γηροκομούσε ένας ιερωμένος, που υπήρξε κάποτε παραπαίδι του. Μου είπε ότι στην ηλικία ήταν λίγο πάνω από 73 χρονών. «Μόνο υπέφερα σε αυτή τη ζωή. Δεν κατάλαβα να υπάρχει κανένα νόημα γιατί να ζω. Γεννήθηκα ορφανός και παρέμεινα όλα αυτά τα χρόνια ορφανός από την ίδια τη ζωή».

- Πατέρα Γεννάδιε, είπα, αν υπάρχει άλλη ζωή, ήσουν τόσο καλός άνθρωπος, που θα πας στον παράδεισο, για την καλοσύνη που έδειξες σε μένα και τον Ζήση και μόνο γι' αυτό.
- Ποιον παράδεισο παιδί μου κι εκεί θα ζήσω τη δεύτερη κόλαση.

Το μονοπάτι*

Βράχοι, αητοί και σύδεντρα
Κρατούν κρυμμένα σήμαντρα
Κι ηχούν, κι ηχούν τη νιότη μου
Φίλε και πατριώτη μου

Κάποτε σ' όνειρο λειψό
-μισόσβηστο καντήλι-
μου φέρανε την Καλυψώ
με τη βαθεία καμπύλη.

Μα εγώ ζητούσα στους ναούς
στης Έφεσος τους ουρανούς
τα σκαλισμένα γράμματα
στα κρεμασμένα τ' άρματα.

Μήπως κι εγώ στις μυρουδιές
σε αυτόν εδώ τον κόσμο
με του μυαλού τις σαϊτιές
προσθέσω λίγο δυόσμο.

Τώρα που κόβουν τον καιρό
στα δυο οι Συμπληγάδες
το περιστέρι στο φτερό
πληγώνουν οι Σταγιάδες.

Και αργότερα σε καπηλειά
και σε γυναικωνίτες
Κίρκες μου στήναν τη θηλιά
και τέντωναν σαΐτες.

Και μελετούσα στα νερά
τα σκοτεινά και φανερά
ποτάμια του ανέμου
τ' ακήρυχτου πολέμου.

Μα πώς τον κόσμο να ισιώσεις
όσες και αν κάνεις εξισώσεις...
Ο κόσμος είναι μονοπάτι
σ' ενός καλόγερου το μάτι.

---

* Ποίημα του φίλου μου εκπαιδευτικού και ποιητή, Ηλία Αναγνώστου, που το εμπνεύστηκε διαβάζοντας το βιβλίο.